

Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi

MAKALE

www.hssj.artuklu.edu.tr

Kökner Terimi Üzerine

Nerin YAYIN¹

Anahtar Kelimeler:

1. Ağaç kültü
2. Kökner
3. Ner
4. Nar

Özet

Bu çalışma, “ağaç” özellikle bir çam türü olan “kökner”in Türk kültür tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durmaktadır. Çalışma, Türk kültüründe “ağaç” kültüne ve ağaçla ilgili köken mitlerine ait kavramlara da açıklık getirmektedir. Kökner terimine ayrıntılı bir şekilde geçilmeden önce “ağaçlı yer”, “orman” kavramlarının kutsiyeti üzerinde durulmuş, Göktürk Abidelerinde Türk soyunun devamının “Ötüken Ormanı”nda yaşamak ve oradan çıkmamak şartı düşüncesi ağaç ve ormana atfedilen kutsiyeti desteklemiştir. Ağaç kültürünün Uygur Efsaneleri, Dede Korkut, Manas Destanı yansımaları üzerinde durulduktan sonra “kök”, “ner”, “nar” kavramlarının tarihî ve asrî kullanımları ve anlamları üzerinde durularak, kültür tarihimizdeki yeri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Bilindiği üzere dünden bugüne “ağaç” Türklerde kült olmuş ve olmaya devam eden bir unsurdur. Çiçeklenmeyi, yeşermeyi-filizlenmeyi kısacası yenilenmeyi-yeni bir mevsimi ifade eden ağaçla ilgili atasözlerimiz, deyimlerimiz, adlandırmalarımız buna bağlı olarak inanma ve pratiklerimiz sayılamayacak kadar çoktur. Nitekim rüyada yemyeşil bir ağaç-çayırdağlık alan görüldüğünde iyi şeyler olacağına inanır ve “yeşil murattır” deriz. Fidanın yapraklanmaya başlamasını “filizlenmek”, “yeşillenmek” olarak belirtir hatta bu “yeşillenmek” ifadesini, birine sevdalanan, birinin ilgisini çekmek isteyenler için bile kullanırız. “Kırkağaç”, “Dede ağaç” gibi genel “Çamlık”, “Kavaklı”, “Kavakdere”, “Kavaklıdere”, “Söğütlü”, “Armutlu” gibi belli bir ağaca dayanan yer adlarımız ise sayılamayacak kadar çoktur. Baharın geldiğini nohut-

fasulye çimlendirerek bir de kendimiz test eder, dileklerimiz için dilek ağacına hatta kurumuş bir çalıya bile bez- mendil bağlarız. “Ağaçkurdu”, “ağaçkakan” gibi hayvan adlarını duymayanımız yoktur. Bir dönem yüz liralık kağıt paralar renginden dolayı “yeşil” diye adlandırılmıştır.

Türk Kültüründe Ağaç

Ağaç Göktürk Yazıtlarındaki “...il tutsık yir Ötüken ermiş...” (Çağatay, 1963, s. 5), “...Ötüken Yış olurup arkış tırkiş ısar neng bungug yok. Ötüken yış olursar benggü il tuta olurtaçı sen...”(Çağatay, 1963, s. 6.) satırlarından da görüldüğü üzere Türkler’in kutsal vatan felsefesini temsil etmekte, Ötüken adlı ağaçlık mevkinin Türklerle ebediyen var olmanın şartı olduğu dile getirilmektedir.

¹ Prof. Dr. , Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Emekli), nerinyayin@hotmail.com

Ağaç inancının Uygur Türklerine yansması bir türeyiş efsanesinde kendine yer bulmuş; söz konusu Türk boyu Tulga ve Selenga Irmakları'nın arasında yer alan beş dalı bir ağaca "kut" düşmesiyle hamile kalan bu ağaçtan türediklerini varsayımlardır (Atsız, 1943, s.31; Ögel, 1995, ss. 484-485). Hatta bu inanma yeşim taşının oluşumunu ve kayın ağacının geçmişten günümüze taşıdığı önemi anlatan bir efsaneye bile yansımış; "kut"un değdiği bir kayın ağacının tepesinin "yeşim- ya da – yağmur taşı"na dönüştüğü varsayılmıştır (Gökalp, 1974, ss. 76-80).

Ağaçtan türeme inancı Dede Korkut'ta da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kendisine "kim olduğunu" soran Tepegöz'e Basat:

Atam adım sorar olsan kaba ağaç

.....

Menüm adım sorar isen Aruz oğlu Basatdur (Ergin, 2014, s.214) diye cevap verir. Bu arada geçmişte şamanların mesleğe kabul edildiklerinde yüksek bir tepeye çam ağacı dikkatlerini (Ögel, 1995, s. 477), Manas destanında "Manas"ın dirileceği" şeklinde yorumlanan Kanıkey'in rüyasında gördüğü "bir dalı ayı bir dalı güneşi örten kayın ağacı" (Radloff, 1995, s. 101) nı da hatırlamak, yerinde olur.

Bu kısa hatırlatmadan sonra konumuza gelecek olursak ağaç Türk Mitolojisinde dünyanın ortasından dikey bağlamda geçen, kökleri yedi (veya dokuz) kat en altına, başı ise yedi (veya dokuz) kat göğün en üstüne uzanan "gök direği" olarak kabul edilmiştir. "Yer" ile "Gök"ün yaratılış inancını da işaret eden bu gök ağaçlarının en tepesi "Kutupyıldızı" olup bazen "kök terek" (gök kavak) bazen de "kök kayın" (gök kayın) olduğu varsayılmıştır (Ögel, 1995, ss.176-177).

Türk Kültüründe Köknar Terimi-Köknar Ağacı

Köknar ağacını da bu bağlamda değerlendirmek istiyoruz. Latincesi "abies" olan köknar cinsi çamgiller familyasından yani iğne yapraklı ağaç grubundan olup bulunduğu coğrafyaya göre farklı adlarla anılmaktadır. Gövdesi uzun olup bu uzunluk, karaçam türünde daha da belirgindir. Mavi ile yeşil arası bir renge sahip olan köknar genelde soğuk iklimi sever. Dalları genelde yana doğru uzayan köknarın sadece "abies" cinsinde dallar, göğe doğru açılır. Halk arasında "mavi çam" adıyla bilinen bir cinsi olan köknarın kendine özgü kokusu, tanıyanlarca bilinmektedir. Hatta mavi çam cinsine bazı yörelerde "gümüş köknar" adı da verilmektedir. Kazdağı, Uludağ, Toros ve Doğu Karadeniz yöreleri ise köknar bakımından zengin bölgelerimiz olarak dikkati çekmektedir.

Köknar teriminin "kök" ve "ner" olarak ayrı ayrı anlamlarını inceleyecek olursak:

Kök: Gökyüzü-gök, mavi-gök rengi, Tanrı-Allah, yeşil renk, soy sop köken anlamlarına gelmekte olup "göermek" fiili bile "fidanın yeşillenmesi, yapraklanması, göğe doğru uzaması" anlamına gelmektedir.

Nar ise: Kocaman-iri-yüksek-erkek olarak anlamlandırılmakta olup bundan türeyen: Nara: çekicinin sivri yeri (Derleme Sözlüğü IX. Cilt, 3239),

Nereke: kocaman, iri

Nerbeki: büyük sahan

Nerdimek, nerdikeb: merdiven

Neri: iki yaşından büyük erkek keçi (Derleme Sözlüğü, IX. Cilt, 3229)

Nara: çam ağacı

Nara: Erkek bağırması (Derleme Sözlüğü, IX. Cilt, 3229) terimlerinin anlamlarında bu durum, açıkça görülmektedir. Hatta bugün dolma fıstığı olarak bilinen fıstık türü (Tarama Sözlüğü IV. Cilt, 2691) köknar ağacından bozma hem Anadolu'da hem de Irak Türkmenlerinde "kunar" şeklinde yaşamaktadır. Yine "nar"dan bozma "ner"in Türkiye Türklerinde:

Ner: "başparmak, erkek, direk, lider-öncü, sürülerin başı ya da başındaki çoban köpeği" olarak kullanıldığını, çoğumuz bilmekteyiz. (Daha geniş bilgi için bakınız: Nerin Yayın, "Ner Terimi Üzerine").

Yukarıda kısaca özelliklerini tanıtmaya çalıştığımız köknar ağacını "kök" ve "nar" kelimelerinin anlamlarından hareket ederek dikey bağlamda evreni ikiye bölen ve dünyanın tam ortasından geçen mitolojik ağaç inancını yansıtan "gök direği" olduğunu iddia ediyoruz.

SONUÇ

1. Her şeyden önce köknar kelimesinde "kök" yani "gök" Türklerdeki eski Gök Tanrı inancını yansıtmakta olup köknar ağacının rengi de göğün rengidir. Göz rengi gök yani mavi olanlara nazar değmeyeceğine inanılması da, bunun en güzel örneğidir.
2. Kök terimi sadece Gök Tanrı inancını yansıtmakla kalmayıp "soy-sop, neseb-baba soyu, köken" anlamına da gelmekte, Türkler'in ağaçtan türeme mitleriyle de örtüşmektedir.
3. Köknarın "nar" ekinden türeyen "nara"nın Amasya'da çekicinin sivri ucu" genelde ise "erkek bağırması" anlamına gelmekte, aynı terim Malkar Türklerinde ise "çam ağacı" olarak bilinmektedir (Derleme Sözlüğü, IX. Cilt, 3239). Büyük bir ihtimalle bu ek geçmişte de Köknar ağacını ifade etmiş olmalıdır. Kısacası "nar" eki, "nara"daki

sivrilik, uzunluk ve erkek kavramlarını içinde barındırmaya devam etmiş görünmektedir.

4. Halk ağzında “ner” şeklinde de kullanıldığını bildiğimiz bu ekten türeyen ve “irilik, yükseklik, yücelik” kavramlarını içeren nergi, nerdibek, nereke terimlerinin varlığı da, düşüncemizi güçlendirmektedir. Özellikle “nerdibek”in merdiven yani yükseklik kavramına sahip olması söylediklerimizi doğrular mahiyettedir.
5. Nar, bildiğimiz anlamıyla “kudret narı” diye bilinen bir cinsi olup tamamen erkek ve tanrı kavramlarını içermektedir. Bu bağlamda “köknar”ın “gök” yanında tanrısallık, güç-erk, direk, lider-öncü ve erkek kavramlarının tümünü yansıtan “gök direği” yani dünyanın ortasından geçen mitolojik ağaç olduğunu ortaya koymaktadır.
6. Kanıkey’in eşi Manas’ın dirileceğine işaret sayılan rüyada gördüğü bir dalı güneşin bir dalı ayın ışığını kapayacak kadar büyük ağaç da “karagay” yani “köknar” idi.

Sonuç olarak diyebiliriz ki “kök nar” Türklerin, mitolojik ağaç inancını yansıtan gök rengi, gövdesi uzun yaprakları yana ya da göğe doğru uzayan “gök direkleri” idi.

KAYNAKLAR

- Ögel, Bahaeddin, (1995). Türk Mitolojisi II. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII. Dizi. Sa. 102
- Gökalt, Ziya (1975). Türk Medeniyet Tarihi, İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti, İslamiyetten Evvel Türk Dini I. Kitap (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu). İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Yayın, Nerin (2012). Gök Tanrı İnancı Bağlamında Türk Mitolojik Değerlerinde Cinsiyet) İzmir: Üniversiteler Ofset
- Atsız, Nihal (1943). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul:
- Çağatay, Saadet (1963). Türk Lehçeleri Örnekleri (XIII. yy’dan XVIII. yy’a Kadar). Ankara: Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, No:62, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No:9
- Ergin, Muharrem (2008). Dede Korkut Kitabı-I, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:169
- Yayın, Nerin (2013). “Ner Teriminden Hareketle Sünnet Kınası Geleneği” Studies Of The Ottoman Domain Cilt:3, Sayı:4 (Şubat) ss. 24-28 Issn: 2147-5210.
- Radloff, Wilhelm(1995). Manas Destanı (Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Türksoy Yayınları No:1
- Tarama Sözlüğü IV. (1996). (K-N). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu Yayınları 212/IV.
- Derleme Sözlüğü IX. (1993). (K-N). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/IX.

On The Concept 'Köknar (Fir)'

Nerin YAYIN

Abstract

Key Words:

1. Tree cult
2. Fir
3. Ner
4. Nar

This study focuses on the place and importance of 'tree', especially 'fir' as a type of pine tree, within the Turkish historical culture. The study also provides insight to the cult of tree and the root myths related to tree. Before exploring the concept of fir in detail, I focus on the sacredness of 'the place with tree' and 'forest', while Gokturk inscriptions support the sacredness attributed to tree and forest by including the statement that the Turkish race can continue on the condition that they must live in the Otuken forest and not leaving there. After focusing on the reflections of the tree cult on the Uighur Legends, Dada Gorgut and Manas epics, the history, usage and importance of the concepts 'kök', 'ner' and 'nar' will be clarified.